

Guds folk på väg
med avspark i Andra Vatikankonciliet
Anförande i Oslo 13 oktober 2012

Arabisk vår var ledmotivet i massmedia i slutet av 2010 och början av 2011. Våren övergick i revolution och det var svårt att få en överblick av vad som faktiskt skedde. Revolutionen avstannade så småningom, realpolitikens kompromisser och den mångfacetterade verkligheten tog över. Sommaren gick påtagligt över i höst, i ett tillstånd av ett oändligt antal först klart färgade och sedan alltmer grå och gulbruna nyanser. Tack och lov har vi sett få rubriker om en arabisk vinter, än mindre en permafrost, trots den pågående tragedin i Syrien.

Bildspråket kan också vara till hjälp för att tolka situationen i katolska kyrkan efter konciliet. För oss som hämtar inspiration från Andra Vatikankonciliet dokument och arbetsklimat, dess *ethos*, och som hoppas på en *ecclesia semper reformanda*, en kyrka i ständig reform, kan uppbrottets vår, revolutionens sommar och realpolitikens höst bli kreativa tolkningsnycklar för hur vi kan hålla konciliet tankar levande och blicka hän mot en okänd framtid. Som vi alla vet är en levande tradition som den medeltida dansen, tre steg framåt och två bakåt. Vi måste alltid återknyta till våra rötter, till historien, under en andningspaus på vandringen mot en horisont som ständigt vidgas för våra ögon. Det vi måste se upp med är att inte hamna i ett tillstånd av ständig tjäle, i en permafrost, där tron reduceras till ett dött lärosystem, en artefakt som har sin plats på ett museum och inte i det verkliga livet. Ett pågående *aggiornamento* är att skapa tillfälle för en ny vår.

Konciliet innebar en spirande vår för lekfolket, inte minst genom liturgireformen, som egentligen hade varit på gång under hela 1900-talet och tagit stark fart under decenniet före konciliet. Liturgin blev symbolen och handlingen som visade på kyrkans förvandling, på reformer inom samtliga kyrkliga områden. Liturgin demokratiserades genom att man införde folkspråken, kulturella uttryck och ett aktivt deltagande av lekfolket. *Vi firar mässa*, det är inte längre prästen som firar den för oss eller i vårt ställe. Och även om det västerländskt romerska behöll en normativ roll så ägde under åren efter konciliet en bokstavig revolution rum på världsnivå i det liturgiska uttryckssättet. Som vi ber, så tror vi, *lex orandi, lex credendi*, som det gamla uttrycket lyder, och det tog inte lång tid förrän aktiva lekvinnor och män också började tolka tron och dess innehåll. Nästa steg blev att kräva ett reellt inflytande i kyrkan som institution. Det är i det här skedet vi befinner oss idag och där spänningarna och konciliet olösta frågor på något sätt drabbar samman. Dramat kan beskrivas som en kamp mellan makt och auktoritet. Men innan jag går vidare med den tråden så vill jag göra en personlig tillbakablick för att sedan

knyta ihop det som skett med den aktuella frågan om makt och auktoritet i kyrkan.

Jag blev katolik i början av 70-talet och det var den liturgiska gemenskapen som inte stannade i kyrkorummet utan fortsatte ut på torget i politiska demonstrationer och aktiv handling som drog in mig i kyrkans mitt. Jag och många med mig inbjöds att stå bakom altaret, att läsa med i kanonbönen och även i konsekrationens orden. Vi firade mässa runt köksbordet eller under en tågstation i Paris, vi engagerades för den polska fackföreningsrörelsen och i den latinamerikanska befrielse-teologin, vi skapade egna basgrupper, kort sagt, vi levde kyrkans revolution. Visserligen var vi en bit bort från Rom, från Vatikanen, från kyrkans centrala administration och maktcentrum. Men här fanns både präster, biskopar och ordensfolk med, så vi upplevde ändå att vi var i kyrkans mitt.

Tron var inte ett läropaket som vi böjde oss under i okritisk lydnad. Det var ett aktivt tolkande av bibeltexterna som utgjorde nyckeln för vår bön och vårt agerande. Vi skapade mening tillsammans. Och när jag gick i undervisning satte den ekumeniskt sinnade och jovialiska dominikanen den holländska katekesen i mina händer. Bibeln, kyrkofäderna, Thomas av Aquino, Henri de Lubac och Yves Congar blev inspirationskällor som höll traditionen levande mitt i revolutionens öga. Många av oss upplevde då att vi hade en aktiv del i läroämbetet, i tolkningsrätten och varken tolkningsföreträdare eller ofelbarhet var då särskilt framträdande i debatten. Kyrkan var relationell, social, den var ett *vi*, och som sådan ofelbar när Anden fick leda gemenskapen. Dogmen om påvens ofelbarhet inskränkte sig till Pius XII:s *ex cathedra* uttalande om Marias Upptagning i Himlen 1950. Något mer ofelbarhetsuttalande skulle förmodligen aldrig ske, trodde vi. Påven var långt ifrån ofelbar i sig själv, i sin person. Idag har vi en känsla av att något blir ofelbart så fort påven sagt något, ett slags absolut ofelbarhet som tagit sig in bakvägen. Auktoriteten *ex cathedra* som i princip bara handlade om att sanktionera vad folk redan trodde, har blivit ett maktutövande som åsidosätter vanliga troendes samveten och självförståelse av sin tro.

Revolutionen, ja, det var vad det var. På alla plan. Vi tenderar ju att glömma, så låt mig berätta två händelser som tydligt visar på vad koncilievåren hade lett till under 70-talets första hälft av revolutionär sommar. I Frankrike hade flera präster och även biskopar uppmuntrat mig att läsa teologi för att bli präst. När jag skulle bli färdig med studierna så skulle säkert kyrkan ha öppnat ämbetet för kvinnorna ... Själv tyckte jag att det krävde ett noggrant studium av källorna, så jag började med klassiska och bibliska språk, något jag inte ångrat eftersom det visat sig vara till stor nytta för argumentationen för en levande tradition och en kyrka i ständig reform. Ekumeniken var det andra området som väl skulle ge alla

inblandade parter skrämselficka idag. Som nybliven katolik minns jag den djupa vördnad, och något nästan likt gudsfruktan i ordets äkta betydelse som jag kände när ”min” katolske studentpräst tog emot kommunionen i den lutherskt firade mässan med en kvinnlig präst. Konciliet två ledmotiv, aggiornamento och ekumenik, konkretiserades i vår vardag, och auktoriteten låg i en växande gemenskap där vi sökte både enhet och sanning tillsammans. Idag tycks makten ha fått övertaget genom den högsta hierarkins givna tolkningar som presenteras som absoluta och universellt giltiga.

Många kanske frågar sig varför jag är kvar som dominikan och katolik idag efter de här och många, många fler erfarenheter av samma slag. Det beror på den levande förmedling av tron som sker människa till människa, på våra förebilder, de som bär oss när vi känner oss förvirrade, bortglömda, misstänkliggjorda och idag ofta betraktade som offentliga heretiker. För min del bärs jag av ett par av mina dominikanska medsystrar, som visserligen är döda idag, men som givit mig ett självförtroende som bottnar i bibelordet ”inget är omöjligt för den som tror”.¹ En dominikan som Yves Congar ger mig också hopp. I hans dagböcker kan vi läsa hur han nedtystades, misshandlades och landsförvisades av de kyrkliga myndigheterna. Men han lämnade aldrig dominikanorden eller kyrkan, för auktoriteten ligger i att *vi* är Orden, *vi* är kyrkan, och Congar kände sig verkligen som en del av dessa gemenskaper. Han behövde ingen personlig makt. När jag av självrättfärdiga nyblivna katoliker stämplas som heretiker, går jag tillbaka till Congars dagböcker och även till vissa av hans senare teologiska skrifter för att få tröst och styrka att gå vidare. Inget är omöjligt för den som tror.

Redan mitt under de revolutionerande åren på 70-talet börjar höstens dämpade färger och hot om frostnätter göra sig gällande i kyrkan. Den centrala administrationen i Rom, kurian, började inse att den höll på att förlora sin makt och att auktoriteten glidit över till en okontrollerbar gemenskap. Kyrkans dittills reella makt över människorna höll på att bli endast formell när den äkta auktoriteten hos de kyrkliga företrädarna började vackla.

Det inte fråga om någon entydig ideologisk rörelse som medvetet försökt ändra färdriktningen från konciliet. Men i backspegeln kan vi avläsa en rad händelser som sakta började vrida utvecklingen i en annan riktning än den som revolutionen under 70-talet hade startat. Det vore fel att tala om en medveten plan för att återgå till hur det var före konciliet. Men att förändringarna hade glidit ur händerna på den formella makten och att man ville sätta stopp för det, är tydligt. Om vi ska tolka den här perioden som en höst eller som ett hot om en hård frost med påföljande tjäle, eller kanske till och med i en del människors ögon, som en permafrost, återstår att se. Vår uppgift blir att se till att

¹ Matt 17:20

centralisering, konformitet, kontroll och makt inte tar död på en levande gemenskap.

En orsak till att vissa spänningar lever kvar från konciliet är att man inte fattade några direkt juridiskt bindande beslut. Det gäller framför allt kollegialiteten mellan biskoparna och påven, mellan lokalkyrkorna och Rom. De senaste åren har vi sett hur Rom, framför allt i form av Troskongregationen, Statssekretariatet och / eller Biskopskongregationen, direkt ingripit i olika biskopskonferensers arbeten och beslut, och även i enskilda stiftsangelägenheter och ibland i märkliga biskopsutnämningar och sist men inte minst i självständiga kyrkliga organ som Caritas Internationalis. Biskopssynoderna utvecklades snabbt till påvens och kurians egna fora och är numera i bästa fall endast en mötes- och utbytesplats mellan biskopar från hela världen. De var från början tänkta som ett slags pågående koncilium. Kurian med dess olika dikasterier, departement, som hade goda skäl att misstro konciliet och den maktfördelning som kollegialiteten skulle innebära har i stort sett återtagit sina centraliserande maktpositioner idag.

När vi frågar oss varför många tycker att koncilieprocessen har avstannat i en höst som närmar sig vinter, så ligger orsakerna bland annat i frågan om kollegialiteten. Man har sagt att konciliet var biskoparnas och lekfolkets koncilium och det stämmer och det hänger också ihop. Lekfolket är engagerat i sina lokalkyrkor och dessa leds av biskoparna och någonstans har de två grupperna samma intressen som kan sammanfattas i att sträva efter en levande och trovärdig lokalkyrka. Det innebär att den måste stå i dialog med och vara trovärdig i det lokala samhället, med den lokala kulturen och i förhållande till de frågor som allmänt debatteras och styr den lokala samhällsgemenskapen. Konciliet bejakade denna form för en kontextuellt förankrad kyrka så länge den också var i *communio* med andra lokalkyrkor. Idag ser vi en romersk centralisering för att behålla makt i kontrast mot en lokalkyrka som strävar efter trovärdighet och auktoritet.

Det säger sig självt att om kyrkan ska vara trovärdig lokalt så måste lekfolket vara med och tolka tron, något som konciliet också understryker. Biskopens roll är att bland annat *samvetsgrant avlyssna Guds Ord*². Det är inte bara en liturgisk föreskrift som inskränker sig till att lyssna till hur Evangeliet uppläses av en diakon i mässan. Det är en vacker symbol för *hur* biskopen ska avlyssna Guds Ord. Symbolen står för att han ska lyssna på Guds folk, på de lekvinnor och lekmän som besitter särskilda kunskaper och erfarenheter inom olika områden i samhället, hur de tolkar sin tro i förhållande till all annan kunskap. Våra tolkningsmodeller, inom naturvetenskap, samhällsvetenskap och beteendevetenskap liksom inom humaniora och god teologi, är alltid

² *Dei Verbum*, § 10

provisoriska och underkastade omprövning. Vår självförståelse av tron är också i ständig förvandling och måste också omprövas. Det gör vi tillsammans i våra församlingar och olika grupper, och det är här som biskoparna ska lyssna till den pågående trostolkningen för att sedan kunna förkunna tron med auktoritet. Denna biskoparnas förkunnelse ska sedan föras vidare in i den universella gemenskapen av lokalkyrkor där agendan sätts för en *ecclesia semper reformanda*, en kyrka i ständig förvandling. Agendan bör således sättas underifrån och inte av kurian uppifrån. Agendan ska inte sättas för att behålla revir och makt, utan utifrån de behov mänskligheten som sådan står inför.

Det är på den här punkten som vår heliga oro ska få oss att be, fira tron, tolka tron och så tillsammans agera för att kyrkan ska förbli *semper reformanda*. Förutom kollegialiteten finns ytterligare ett par frågor som vi måste rätta från frostens förklaring och jag kan bara helt snabbt nämna dem här.

Myndigförklarandet av lekfolket handlar långt ifrån bara om vad vi kan tänkas ”göra” i liturgin eller i kyrkan på ett teologiskt eller social-pastoralt område. I botten finns en människosyn och en dopteologi som borde få praktiska konsekvenser för kyrkans ordningar. Det kan sammanfattas i att vi alla är döpta till Kristus, att vara Guds pågående inkarnation, människoblivande, i världen. Detta borde få två konkreta följder i vårt kyrkliga liv.

Det första handlar om *var* vi lägger fokus på Kristi reella närvaro, realpresens. I sin bok *Corpus Mysticum* kommenterade Henri de Lubac eukaristin och kyrkans mystiska kropp. De Lubac hävdade att fram till och med 1000-talet handlade Kristi realpresens, reella närvaro, i första hand om Kristi närvaro i den kyrkliga gemenskapen, hos de döpta. Men kring 1000-talet sker en förskjutning av realpresensen till att fokuseras på den konsakrerade hostian och att realpresensen skedde genom ett slag mirakel. Det ledde till att man började bortse från det personliga, liksom gruppens ansvar, att representera Kristus i världen. I stället lades tonvikten på det rituella där prästen hade makten och kontrollen. Gemenskapens sociala auktoritet försvagades i samma mån eftersom Kristi närvaro i den kyrkliga gemenskapen endast betraktades som symbolisk, det vill säga mindre verklig. Med dessa tankar kom de Lubac att utmana den katolska kyrkans tilltagande maktstrukturer under 1900-talet samt kyrkans inriktning på det mirakulösa, på individens fromhetsliv, på prästerskapets makt med påven i spetsen. De Lubac underströk att kyrkan inte var en juridisk maktstruktur utan Kristi kropp genom dess levande lemmar. *Vi* är som kyrka Kristi reella närvaro i världen. Konciliet anammade också mycket av de Lubacs tänkande i det här avseendet.

Vi kan idag lägga märke till ett förändrat beteende vid utdelandet av kommunionen som återigen fokuserar på hostian istället för på gemenskapen

som platsen för Kristi reella närvaro. Det blir allt vanligare med mun- istället för handkommunion och ofta faller folk på knä enskilt framför kommunionutdelaren. Det ena ska givetvis inte utesluta det andra, men det är inte *jag* som tar emot Kristus i kommunionen, utan precis det som ordet syftar på, det är *vi* som en gemenskap.

För det andra, om du och jag, om vi är döpta till Kristus, leder det till en absolut jämbördighet oss emellan. Ingen kan representera Kristus mer än någon annan, vi har fått Kristi inprägling vid dopet en gång för alla. Vi kan vigas till olika ämbeten, men det handlar inte om att representera Kristus bättre eller annorlunda. Varje tjänst i kyrkan är just en tjänst och inget annat för gemenskapens enhet, sammanhållning och bästa. Pauli ord i Galaterbrevet är spegeln för hur vår kyrkliga såväl som samhällseliga gemenskap håller måttet och har inget med någon eskatologisk framtid att göra. ”Är ni döpta in i Kristus har ni också iklätt er Kristus. Nu är ingen längre jude eller grek, slav eller fri, man eller kvinna. Alla är ni ett i Kristus Jesus. Men om ni tillhör Kristus är ni också avkomlingar till Abraham och arvtagare enligt löftet.”³

Kristi reella närvaro i gemenskapen och varje döpt människas förmåga att representera Kristus, att vara Guds pågående inkarnation, måste få bli utgångspunkten när vi omvärderar och reformerar den kyrkliga strukturen av tjänster. Att öppna prästämbetet för kvinnor är i det här avseendet inte ett slutmål i sig, troligen bara ett steg på vägen. Konsekvenserna av en fördjupad dopsyn och judisk-kristen människosyn måste få konkreta nedslag i kyrkan om vi ska bli trovärdiga i en värld som ropar efter mening och respekt för människans värde och värdighet.

Här öppnar sig fascinerande perspektiv för en teologisk, exegetisk och historisk forskning där många resultat redan förefinns. Om de kyrkliga myndigheterna, om läroämbetets tolkningsföreträdare vill åtnjuta auktoritet måste tolkningsrätten släppas fri och munkavlen tas bort från alla de som arbetar i kyrkans namn. Varje ny reform måste också få en ekumenisk bekräftelse – vi är oss inte själva nog längre. Världens härskare handlar efter maktens logik. Men så är det inte hos er, säger Jesus. Den som representerar Kristus ska vara de andras tjänare. Auktoriteten ligger i den befriande fantasin och handlingen där allt är möjligt för den som tror. Auktoriteten som får de andra att växa, som tjänar de andra. Auktoriteten som myndigförklarar, ger förmågan, *exousia* eller *potensen*, att representera Kristus.

³ Gal 3:27-29

Andra Vatikankonciliet har givit oss, Guds pilgrimsfolk, redskapen och andan till omvändelse och reform. Det återstår för oss att ge näring åt höstmyllan så att efter vinterns andningspaus, en ny vår kan spira fram.

Madeleine Fredell OP